Najdôležitejšie historické míľniky regiónov a obcí na trase exkurzie

Martin Mutala

Ružomberok- prvá písomná zmienka o osídlení je z roku 1233, mestské výsady Ružomberku udelil z poverenia Magistra rytiera Donča, zvolenského župana, ostrihomský arcibiskup Tomáš v roku 1318. V roku 1340 kráľ Karol Róbert výsady mestu potvrdil a rozšíril.
Sľubný rozvoj kráľovského mesta zastavil v roku 1390 kráľ Žigmund, ktorý dal Ružomberok do majetku Likavskému panstvu.
I napriek tomu sa mesto hlavne vďaka významnej križovatke, na ktorej leží, vyvíjalo v prirodzené obchodno-trhovo-remeselnícke centrum.

Orava

Osídľovanie regiónu Orava začína niekedy v dobe kamennej. Nálezy v oblasti brehov Čiernej Oravy sú dokladom mladopaleolitického človeka. Archeologickými výskumami sa podarilo zmapovať a doložiť postupné osídľovanie regiónu v strednej a mladšej dobe bronzovej a v dobe železnej (Dolný Kubín, Medzihradné, Tupá a Ostrá skala, Veličná, Oravský podzámok, Ostražica, Istebné, Medzibrodie, atď). Prvá písomná zmienka, týkajúca sa územia Oravy, sa nachádza v listine z roku 1265, ktorou Belo IV. upravoval povinnosti a výsady kráľovských poddaných v Liptove. O tom, že oravský región nebol neobývaným územím svedčí ďalší písomný doklad, listina z roku 1267. Panovník Belo IV. ňou daroval vnukom zvolenského župana Detrika Varín, Žilinu a Tepličku ako výmenu za Oravu s hradom.
Dolný Kubín- Na území mesta sa nachádza niekoľko významných archeologických lokalít prevažne z mladšej doby bronzovej (ľud lužických popolnicových polí).
Kubín sa prvýkrát spomína roku 1325 v listine, ktorou turčiansky konvent potvrdil zmenu majetkov a získanie osady Vyšný Kubín zemepánom z Liptovskej Revúcej.
Medzníkom v dejinách Dolného Kubína je rok 1632, keď riaditeľ Oravského komposesorátu Gašpar Illešházy za ročný poplatok 10 zlatých oslobodil jeho obyvateľov od vykonávania robotných povinností a povýšil ich na mešťanov.
Po požiari r. 1834 sa prikročilo k postupnej prestavbe celého Dolného Kubína.
Postavenie kultúrneho centra Oravy si mesto uchovávalo aj po roku 1918.
Námestovo- Aj napriek tomu, že prvá písomná zmienka o založení Námestova je z roku 1557, miesto bolo osídlené už nejaké to storočie pred touto udalosťou. Výhodná poloha na známej obchodnej soľnej ceste do poľských trhových stredísk bola jedným z rozhodujúcich faktorov hospodárskeho rozvoja, ktorý vyústil v 18.stor. do premeny poddanskej dediny, na základe čoho panovníčka Mária Terézia 14. júna 1776 udelila Námestovu trhové privilégiá, avšak jeho poddanský pomer k hradnému panstvu tým nezanikol.
Tvrdošín- Tvrdošín pre svoju výhodnú polohu na sútoku dvoch riek mal predpoklady na zriadenie colnej stanice už na začiatku druhého tisícročia n. l. Najstaršia cesta, spájajúca Balkán s Pobaltím viedla cez Tvrdošín. Zmienky o Tvrdošíne sa nachádzajú v Zoborskej listine z r. 1111, v listine Belu III. z roku 1183. Významným medzníkom pre Tvrdošín bol rok 1369. Vtedy mu kráľ Ľudovít (1342-1382) udelil výsady kráľovského mesta. Dochované dokumenty potvrdzujú, že v 16. storočí sa Poľskou, Soľnou, Jantárovou cestou, ako bola nazývaná, prevážali z Poľska soľ, olovo, súkno, chmeľ, nože, čiapky, plátno, kožušiny, šaty, hune a iné. Vyvážala sa meď.
Medzi najťažšie obdobia v histórii mesta patrilo 17. storočie, najmä počas stavovského povstania Štefana Bočkaja.
Kežmarok- Kráľovské mesto Kežmarok dostalo práva od uhorského kráľa Bélu IV. v roku 1269 no už pred tým tu jestvovalo slovansko-nemecké osídlenie.
Výhodná poloha mesta pri dôležitých obchodných cestách, spájajúcich Orient so severom Európy, urýchlila jeho hospodársky rozvoj.
Súčasťou histórie mesta boli časté boje - v kežmarskom chotári sa odohralo celkove trinásť vojen - jedna vyše storočná s blízkou Levočou o právo skladu a druhá takmer 250-ročná, ktorú viedlo mesto s vlastným hradom.

Spiš

Územie Spiša bolo pôvodne osídlené Slovanmi.
V 11. storočí bolo územie Spiša z juhu obsadzované Uhorským kráľovstvom a zo severu Poľským kráľovstvom. Spišský komitát (*comitatus Scepusiensis*) bol vytvorený v druhej polovici 12. storočia. Región okolo Hniezdneho a Starej Ľubovne (nazývaný *districtus Podoliensis*) bol včlenený do Uhorska až na konci 13. storočia. Severná hranica stolice bola stabilizovaná až na začiatku 14. storočia.

Stará Ľubovňa- za najstaršiu stopu o osídlení mesta Stará Ľubovňa človekom sa považuje nález sivého radiolaritu, predbežne datovaný do stredného úseku staršej doby kamennej - paleolitu. Najstaršia listinná zmienka o Starej Ľubovni je z r. 1292**.** Nesporné však je, že existovala už skôr. Pre rozvoj mesta bol významný rok 1364, kedy Kráľ Ľudovít I. udelil Starej Ľubovni dve privilégiá. Prvou listinou ju povýšil na kráľovské mesto.
Druhou listinou z 13.októbra 1364 dal mestu široké výsady pri vydržiavaní výročných trhov. Ďalší vývoj podstatne ovplyvnilo zálohovanie územia poľskému kráľovi v r. 1412 - 1772.
Mesto sa stalo známym hospodárskym a kultúrnym centrom.

Bardejov- Prvé zmienky o Bardejove siahajú až do 13. storočia a sú spájané so zápismi v Ipatijevskej kronike. Spis z roku 1247 rieši pozemkové spory medzi Prešovským osadníkmi a mníšskym rádom, ktorý tej doby pôsobil v Bardejove. Mesto Bardejov získavalo postupne stále viac práv. Napríklad v roku 1320 sa jednalo o právo konania vlastného jarmoku, čo mestu prinieslo ďalšie potrebné financie, ktoré mohli byť vložené do ďalšieho rozvoja. V roku 1376 bol Bardejov povýšený na slobodné kráľovské mesto. Veľmi významným momentom priniesol rok 1893, kedy bola otvorená železnica medzi Prešovom a Bardejov.

Svidník- Stopy o osídlení Svidníka a jeho okolí sú zreteľné už v praveku. Sú to nálezy mamutích klov a zubov a kamenného sekeromlatu z mladšej doby kamennej. Roku 1992 pri rieke Ondava pri Svidníku bol nájdený strieborný denár z čias cisára Marca Aurélia (r.161-180), čo dokazuje existenciu starovekej jantárovej cesty prechádzajúcej cez Svidník.
Najstaršia - prvá písomná zmienka o Svidníku je z 28. júna 1355.

Stropkov- Prvá písomná správa o Stropkove pochádza len z roku 1404 (12,marec). Vtedy kráľ Žigmund Luxemburský hovorí, že svojho času zálohoval Prokopovi Balickému (šľachtický rod z poľskej dediny Balice) za 6000 dukátov majetky Šarišského hradku, ku ktorým patrilo aj zemepánske mesto-oppidum Stropkov**.**

Vranov nad Topľou- Sídlisko z doby rímskej. Obec sa spomína z roku 1270 ako majetok Rozgonyiovcov. Vranov nad Topľou sa stal hospodárskym strediskom panstva Čičava. Od roku 1414 sa vyvíjal ako poddanské mestečko, bol strediskom remesiel, obchodu, sídlom kláštora františkánov, ktorý zanikol za reformácie. V roku 1461 získal právo skladu pre poľských plátenkárov a obchodníkov.
V roku 1607 sa rozšírili mestské práva tohto mesta a obyvatelia boli oslobodení od mýta.
Vranov nad Topľou bol tiež v roku 1831 centrom východoslovenského roľníckeho povstania.

Humenné- Osídlenie okresu a mesta v staršej dobe kamennej-paleolite (približne do roku 8 200 p. n. l.) je len veľmi sporadické. Staršia literatúra uvádza medzi náleziskami kostí mamuta Brekov, Karnú a Topoľovku. Do obdobia stredného paleolitu patria dva kamenné artefakty z ílovca nájdené pri výskume na lokalite Humenné – Pod Sokolom. Neskorá doba kamenná – eneolit (3 200 – 1 900 rokov pred n. l.) je v okrese charakterizovaná zoskupeniami mohýl na hrebeňoch horských pásiem do nadmorskej výšky 300 – 350 m n. m. Slovanské osídlenie predstavujú nálezy na lokalite Pod Sokolom z 8**.** – 10**.** storočia a v blízkom okolí na lokalitách Hažín (slovanské sídlisko z 9**.** storočia) a hlavne v Brekove**.** V roku 1638 dostalo mestečko od cisára Ferdinanda III. privilégium poriadať jarmoky.

Snina- Územie mesta Snina bolo osídlené už v mladšej dobe kamennej, no prvá písomná zmienka o Snine je až z roku 1343, kedy nastala na tomto území tzv. valašská kolonizácia Ruthénmi – Rusínmi, pastiersko-roľníckym ľudom. Od roku 1321 boli pánmi Sniny Drugethovci. V roku 1799 predali Sninu i s novým ešte nie celkom nedokončeným kaštieľom Jozefovi Rhollovi, podnikateľovi z Gemera, ktorého potomkovia zveľaďovali tento kraj až do roku 1857.

Sobrance- Archeologické vykopávky dosvedčujú, že územie mesta bolo osídlené už v mladšej dobe kamennej. Ľudia tu žili aj v dobe rímskej a v čase sťahovania národov. Prvá písomná zmienka pochádza z roku 1409. Prvá správa o konaní trhov v Sobranciach pochádza z r. 1411. Sobrance boli okresným sídlom už v období I. svetovej vojny do roku 1926, keď bola reorganizácia v rámci Zemplínskej župy. Najväčší rozmach zaznamenali Sobrance po II. svetovej vojne, kedy sa stali až do roku 1960 administratívnym, obchodným, školským a kultúrnym centrom sobranského regiónu.

Zemplín

Hoci slovenské osídlenie Zemplína je doložené od paleolitu, do príchodu Slovanov sa o kontinuálnom osídlení dá hovoriť len na Východoslovenskej nížine. Slovanské osídlenie bolo najintenzívnejšie v oblasti Medzibrožia, t. j. medzi Bodrogom, Latoricou a Tisou a medzi dolnými tokmi Ondavy a Laborca.

Územie vlastného Zemplína sa utváralo od 1. polovice 11. storočia ako územnosprávny celok Zemplínsky komitát, od 2. polovice 13. storočia ako Zemplínska stolica a napokon od 2. polovice 19. storočia do roku 1922 ako Zemplínska župa.

Michalovce- Dejiny Michaloviec ovplyvnila významne prítomnosť Keltov a neskôr obdobie rímskych vplyvov. Archeologické výskumy potvrdili zakladanie sídlisk v tomto území i v dobe sťahovania národov v 6.storočí Slovanmi. Nedostatok písomných správ o Michalovciach z obdobia raného feudalizmu nahrádzajú archeologické nálezy v 9.- 11. storočí v lokalite Michalovce – Hrádok, ako i nález základov najstaršej architektúry na terajšom Kostolnom námestí. Doteraz najstaršia písomná zmienka sa viaže k r. 1244, kde sa Michalovce spomínajú ako osada - possessio Mihal. O stále významnejšom postavení Michaloviec ako prirodzeného strediska hospodárskeho, spoločenského života v 14. storočí hovoria záznamy ako z r. 1346 – právo mýta, v r. 1374 sobotné trhy a od r. 1399 výročný jarmok. Neskôr mesto neustále rástlo a prosperovalo.

Trebišov- Prvá písomná zmienka o Trebišove je z roku 1254. V tom čase bol Trebišov spolu s hradom Parič vo vlastníctve šľachtica Andronika z Trebišova. Jeho osídlenie je však staršieho dáta. V roku 1319 daroval uhorský kráľ Karol Róbert z Anjou hradné panstvo Trebišov Drugethovcom. V latinsky písaných písomnostiach zo stredoveku sa Trebišov pravidelne vyskytuje pod názvom Terebes. Obmedzené mestské práva dostal Trebišov v roku 1439, vyvíjal sa však až po novovek ako poddanské mestečko. Od r. 1502 do r. 1530 tu v novozaloženom kláštore pôsobili paulíni. Mesto a hrad Parič boli potom počas stavovských povstaní v 17. storočí výrazne poškodené. Po vzniku ČSR sa stal Trebišov v roku 1919 sídlom Zemplínskej župy a od roku 1929 sídlom okresu.

Streda nad Bodrogom- je dnes už známou archeologickou lokalitou. Je bohatým areálom na prehistorické pamiatky z neolitu – mladšej kamennej doby (5000 -~3300 pred Kr.), eneolitu – medenej doby (3300 – 2300 pred Kr.), bronzovej doby (2300-750 pred Kr.), halštatskej (750 – 450 pred Kr.) i hradištnej až po stredovek. Potvrdil to i záchranný výskum na füzesabonskom pohrebisku z bronzovej doby roku 1955.

Rozmery a celková rozloha pohrebiska v Strede nad Bodrogom nie je celkom jasná. Našlo sa spolu 67 hrobov, pričom 24 ich bolo kostrových, 34 žiarových a 9 symbolických.

Abov

V dávnoveku bol obývaný praľuďmi homo erectus a homo sapiens sapiens už v staršej dobe kamennej (paleolit),asi 40 000 až 35 000 rokov pred naším letopočtom. Prvým pomenovateľným národom na území historického Abova boli Kelti a ich nasledovníci Germáni, prvé štátne útvary, ktoré sa abovského územia niekedy iba dotýkali, zriadili Gepidi (východogermánsky kmeň), Húni a Avari. Slovania na toto územie začali prenikať na prelome staroveku a stredoveku, na sklonku 5. storočia. Za panovania anjouovskej a luxemburskej dynastie sa Abov stal jednou z najhustejšie obývaných oblastí kráľovstva, s vyvíjajúcim sa miestnymi i zahraničným obchodom. Pre štruktúru osídlenia regiónu Abova boli charakteristické malé dediny.

Košice- Počiatky osídlenia územia môžeme sledovať už od konca staršej doby kamennej. Prvá písomná zmienka o južnom predmestí je z roku 1230. Vďaka obchodne i strategicky výhodnej polohe zaznamenali Košice rýchly vzostup. Z roku 1307 sa zachovali najstaršie cechové stanovy v krajine a v roku 1369 dostali Košice ako prvé mesto v Európe vlastný mestsky erb. Od roku 1347 až do začiatku 18. storočia si po Budine zachovali postavenie druhého mesta Uhorska. Primerane k svojmu hospodárskemu, administratívnemu a politickému významu sa v meste zriadila v roku 1657 univerzita, ktorá po zmene na kráľovskú a neskôr na právnickú akadémiu trvala do roku 1921.

Rožňava- Prvá písomná zmienka o Rožňave pochádza z roku 1291**.** Nachádza sa v darovacej listine vystavenej ostrihomskému arcibiskupovi Ladomérovi kráľom Ondrejom III. Celá jeho nasledujúca história je úzko spätá s výnosnou ťažbou zlata, striebra, medi a neskôr železnej rudy. Prvé mestské výsady udelil mestu podľa tradície kráľ Ľudovít Veľký v roku 1382. V stredoveku sa tu ťažilo najmä zlato a striebro, neskôr sa Rožňava stala dôležitým centrom remeselnej výroby a školstva. Na prelome rokov 1706 a 1707 sa Rožňava stala dejiskom udalosti európskeho významu. Krajinská rada zvolaná Františkom II. Rákóczim do Rožňavy tu rozhodla o detronizácii Habsburgovcov. V roku 1776 sa Rožňava stala biskupským mestom a o dva roky neskôr podľa projektov Jána Mayera vznikol palác rožňavských biskupov.

Spišská Nová Ves- Nálezy na rozličných miestach Spiša dostatočne dokazujú, že toto územie bolo obývané pračlovekom, ktorého stopy nájdeme v bližšom aj vzdialenejšom okolí mesta, napr. na Harichovskom vrchu (Blaumonte), na Hradisku pri Smižanoch, Čingove, na Okruhlovci (Zamčisko) v údolí potoka Brusník a inde. Na Hradisku pri Čingove sa našli rôzne predmety pri archeologických vykopávkach, ktoré dokazujú prítomnosť človeka mladšej doby kamennej (5 000 p. n. l.). Je tu aj hrob (asi 1 500 p. n. l.), ktorý je rozdelený na 2 časti. V jednej leží kostra a v druhej časti je ohnisko, ktoré bolo v istých časových intervaloch šesťkrát zapálené. Pravdepodobne sa už vtedy pripisovala ohňu očistná funkcia.

Teritórium dnešného mesta Spišská Nová Ves a jeho blízkeho okolia bolo významným centrom už v čase Veľkomoravskej ríše. Listina ostrihomského arcibiskupa Filipa zo dňa 29. novembra 1268 je prvou písomnou zmienkou o Spišskej Novej Vsi pod názvom „Villa Nova“. 6. decembra 1380 získalo mesto od kráľa Ľudovíta I. právo konať týždenné trhy, každý týždeň v sobotu. V roku 1632 Ferdinand II. Udelil Spišskej Novej Vsi právo pečatiť svoje písomnosti červeným voskom, čo bolo veľkým vyznamenaním pre mesto. Dovtedy ich mohla pečatiť len zeleným alebo čiernym.

Liptov

Územie Liptova bolo osídlené už v časoch neolitu (pred 6 000 rokmi), významný rozmach zažilo aj počas osídlenia Keltmi, čoho dôkazom je aj keltské sídlisko – Havránok, nad Liptovskou Marou. Od 6. storočia je osídlený Slovanmi. Liptov bol súčasťou Veľkej Moravy, po jej rozpade bol postupne počas 11. storočia začlenený do Uhorska. Spočiatku bol Liptov súčasťou Zvolenského domínia (komitátu) (spolu s Turcom a Oravou), okolo roku 1340 sa táto stolica rozpadla na menšie časti a vznikla samostatná *Liptovská stolica*, ktorá ostala súčasťou Uhorska až do jeho rozpadu v r. 1918. V rokoch 1786 – 90 počas panovania cisára Jozefa II. bola spojená spolu s Oravskou stolicou do *Liptovsko-Oravskej stolice*.

Liptovský Mikuláš- Archeologické výskumy Liptova potvrdili osídlenie tohto územia už od doby kamennej. Tvorcovia badenskej a lužickej kultúry, Kelti, Slovania - všetci tu zanechali trvalé doklady o svojom živote. Mimoriadny nález sa podarilo odkryť v roku 1967 v mestskej časti Ondrašová. Súbor bronzových predmetov z 9. stor. p. n. l., dnes známy ako Ondrašovský bronzový poklad, tvorí desať tepaných nádob, hrot kopije a unikátny predmet kosákovitého tvaru, ktorý mal zrejme kultový význam. Prvú písomnú zmienku o Liptovskom Mikuláši nachádzame v listine uhorského kráľa Ladislava IV. z roku 1286. Rýchlo napredujúce mestečko postupne dorástlo do podoby administratívneho sídla Liptovskej stolice. V prvej polovici 19. storočia sa Mikuláš vďaka evanjelickej inteligencii stáva významným centrom slovenského kultúrneho a národného života. Zásluhou Gašpara Fejérpataky – Belopotockého bola v Mikuláši otvorená prvá verejná knižnica na Slovensku (1829).

Havránok- je archeologická lokalita nad priehradným múrom Liptovskej Mary a múzeum v prírode. Bolo tu objavené keltské opevnenie osady Kotínov s druidskou svätyňou z 1. storočia pred Kr. Odkrytá bola obetná šachta s oltárikom a milodarovými obeťami, kamenné cesty so stĺporadím, ako aj keltské napodobeniny antických mincí. V 12. až 15. storočí tu bola slovanská osada, stál tu stredoveký zemepanský drevený hrádok, opevnený palisádami s priekopou a s obytnou vežou. V neskoršom období bol vybudovaný murovaný kostolík. Havránok je sídliskom z doby laténskej (púchovskej kultúry) a z vrcholného stredoveku.

Stavby (pôvodné opevnenie s kamennými hradbami, drevenými palisádami a vstupnou bránou, ako aj zrubový dvorec), obetiská, nástroje a predmety tvoria po zrekonštruovaní archeologické múzeum v prírode, ktoré je od roku 1967 národnou kultúrnou pamiatkou.